

NAHÇIVAN TÜRK HALK İNANIŞLARINDA MİTOLOJİK SAYILAR

*Bayram DURBİLMEZ**

ÖZET

Harflere ve sayılara türlü anlamlar yüklenmesi, yüklenen anlamların yorumlanması sonucu doğan çeşitli simgeci ve gizemci akımların/ felsefelerin kaynağı mitolojik döneme uzanır. Mitolojik dönemdeki insanlar her şeyin ruhlarla, tanrılarla, cinlerle ilişkili olduğunu düşünürler, sayıların da gizemine inanırlardı. Sayıların gizemini bildiğine inanılan kişilerin bilgilerini “uygun ruhların yardımını sağlamak, büyücülük yapmak” veya “belirli formülleri saptanmış sayıda yineleyerek dualarını daha etkili kılmak için” kullandıkları bilinmektedir.

Mitolojik dönemden günümüze kadar halk inanışlarında da kimi sayılara özel anlamlar yüklendiği anlaşılmaktadır. Halk inanışlarında “üç”, “dört”, “beş”, “yedi”, “dokuz” ve “kırk” gibi bazı sayılara özel anlamlar yüklendiği ve bu sayıların kutlu sayıldıkları görülmektedir. Bu sayılarla ilgili kabul ve davranışlar, Nahçıvan Türk halk inanışları içinde önemli yer tutmaktadır. Bu inanışların bir kısmı mitolojik döneme kadar uzanmakta, bir kısmı da tarih boyunca kazanılan değişik kültür ve inançlara dayanmaktadır.

Yapılan araştırma sonucunda, Nahçıvan Türk halk inanışlarının Türk Dünyası halk inanışlarıyla büyük benzerlikler taşıdıkları ve halk inanışlarını “sayı sembolizmi” açısından inceleyecek araştırmacılar için zengin malzemeler bulundurdukları ortaya çıkmaktadır. Türk halk kültürü ürünlerinde yaygın olarak kullanılan sayıların Nahçıvan Türk halk inanışlarında da benzer ve farklı işlevler yüklenerek yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, “üç”, “dört”, “yedi”, “kırk” gibi sayıların mitolojik dönemden günümüze kadar Nahçıvan Türk halk kültürü ürünlerinde kazandığı simgelik anlamlar ile Nahçıvan’da yaşayan Azerbaycan Türklerinin

* Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. bayramd@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

halk inanışlarında bu sayılara yüklenen anlamların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, halk inanışları, mitoloji, sayı sembolizmi, halkbilimi.

MYTHOLOGICAL NUMBERS IN NAKHCHIVAN-TURKISH FOLK BELIEF

ABSTRACT

Giving meanings to words and commenting the meanings gave way to some symbolist, mystical and philosophical movements, which extend up to mythological ages used to think that everything has some relations to gods, spirits or demons, and they believed that the mystery of some numbers were asked for help “to provide some benevolence of some spirits, and enchants people”.

In the belief of folks from the mythological ages to the present some numbers are loaded with special meanings. In folk beliefs some numbers like “three”, “four”, “five”, “seven”, “nine” and “forty” are loaded with special meanings and considered to be auspicious. These numbers have some important position in Nakhchivan folk beliefs in terms of accepting and developing attitudes have roots in mythological ages and some have developed through various cultures and beliefs in history.

The result of this research has revealed that Nakhchivan folk beliefs have a great deal of common aspects with Turkic world folk beliefs, and have a very rich source for researchers who wish to do a research on “the symbolism of numbers”. The numbers used in Turkic folk narratives have common and different meanings and function in Nakhchivan-Turkish culture.

This research aims at revealing the meanings of the numbers “three”, “four”, “seven” and “forty” from mythological ages to the modern times, tracing the changes in symbolic meanings in Nakhchivan-Turkish folk culture, and in folk beliefs of Azerbaijani Turks living in Nakhchivan.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Key Words: Nakhchivan, folk beliefs, mythology, numeric symbolism, folklore

Giriş

“İnanış” terimi yerine Azerbaycan Türkçesi’nde “inam” kelimesi kullanılmakta olup, kimi zaman “yozum”, “yozma” terimlerini de içine almaktadır (Hacıyeva 1997: 217). Ancak Nebiyev, bunların aynılaştırılmasının ilmî açıdan doğru olmadığını söyler: *“Yozma ve yozumda halk inamı kat’ileşmeyip. Burada inam doğru olmaz. İnamda sınamaya esaslanma bir element, hususiyettir. İnam daha etraflı bir mefhumdur. İnam sınamalarla tasdiklenir. Muhtelif sınamalardan sonra insanda inam kat’ileşir. İnamlar, sınamalar neticesinde kat’ileşen hükmlerin bedii ifadesidir”* (Nebiyev 1983: 49).

Azerbaycan halk inanışlarının kökleri Türk mitolojisine dayanmaktadır. Türkler Müslüman olduktan sonra da yeni dinlerine ters düşmeyen eski inanışlarını devam ettirmişlerdir. Bazı inanışlara İslâmî bir kılıf verilse de halk inanışlarının büyük bölümü mitolojik dönemlerden izler taşır. Bu sebeple mitoloji ile ilgili çalışmalarda halk inanışlarına başvurmak kaçınılmazdır. Hacıyeva da *“Azerbaycan Türklerinin eski inam ve itikatları”*nın *“tahminen iki büyük merhale geçirmiş, olgunlaşarak çağımıza dek yaşayabilmiş”* olduklarını belirtir: *“Birinci merhale İslamiyet’e kadardır ki, ecdadımızın insan, kainat, varlık, hadise, canlılar, bitkiler vs. hakkında tasavvurunu uyandıran inançlardır. İkinci merhale İslamiyet’in kabulünden sonra insanlarımızın tapındığı inanç ve itikatlardır.”* der (Hacıyeva 1997: 217). Mitolojik düşünce çağında, evren “sayılar” düzenine göre biçime sokulmuştur. Bu sebeple mitolojik inançlar arasında kutlu sayıların çok önemli bir yeri vardır (Beydili 2005: 489).

I. ÜÇ SAYISI

Nahçıvan halk inanışlarında üç sayısı “mifik” karakter taşır. Culfa rayonu Ebrekonus köyünden 1912 doğumlu Hesenov Müseyib, 1904 doğumlu Hesenov Hüseyin, Memmedov Hüseyin gibi kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; *“Ülker ulduzu doğan vaht, üç gün seher tezden malkarani, hüsusen koyunu onun (Ülkerin) işiğindan korumak lazımdır. Yeni koyunu arhacda, ya tepenin kerb terefinde ele yatırmak lazımdır ki, Güneş doğana kadar Ülkerin işiği onlara*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

düşmesin.” (Kadirzade 1997: 243).Üç gün Ülker ışığından korunmayan hayvanın tüyü döküleceği inancı, “mifik karanlık” inancını hatırlatır. Köroğlu destanında “atların büyümesi için hüsusi mifik yer” olduğu belirtilir: “*atlar ışık düşmeyen hüsusi tövlede sahlanirdi.*” (Kadirzade 1997: 242).

Nahçıvan’da, kurt ağzı bağlama inancında da üç sayısı önemli bir yer tutar: “*Heyvan-zad çölde galanda gereh gurdun ağzın bağlıyan, yohsa heyvanı yeyer. Gurdun ağzını gara pıçahnan bağlayıllar. Gara pıçağı götürüp tutursan ağzıva sarı, yavaşa üç defe pileyip dua ohuyursan, her defem ohuyanda da pıçağı birez gatdıyrsan. Üçüncü defem ohuyannan sora pıçağı temiz gatdıyrsan, nefes almadan iten heyvanın dört terefini nezerde tutup pülüyürsen. Pülüye pülüye bele deyirsen: Yağladım / Zağladım/ Gurdun ağzın/ Bağladım. Binnan da gurdun ağzı bağlanır, o heyvana yahin düşemmir.*” (Ferzeliyev- Gasımlı 1994: 63). Görüldüğü gibi; “*Üç sayısının efsun özellikli ve mitolojik inançlarla ilgisi, arkaik ritüellerde yapılan âyinlerin üç defa tekrarlanmasında da korunmuştur.*” (Beydili 2005: 489).

Nahçıvan’da anlatılan “Köroğlunun Erzurum Seferi” kolunda “*Demirçioğlunun üstüne bihuşdarı sepib onu yatirdikdan sonra Erebat üç gün heç kesi Demirçioğluna yahin burahmir*” (Kadirzade 1997: 247).

Efsaneler, halk inanışlarının şekillendirdiği anlatılardır. Halk anlatılarının epik kurallarından “yineleme”, “üçleme” ve “ilk ve son durumun önemi” üç sayısı ile ilgili (Durbilmez 2005: 6) olup efsanelerde de görülebilmektedir. Üç sayısı, Şerur bölgesinden derlenen “Oğlangala- Gızgala” efsanesinde de geçer: “*Bir gün oğlan tongal galayb gözleyir. Görür o tayda tongal yanmır. İkinci gece de bele geçir. Üçüncü gün oğlan gızın toyu olduğunu eşidir. Anlayır ki, sevgilisi ehinde vefasız çıhıb. Ken dünya oğlana dar gelir. Fikirleşir ki, bundan sonra onun yaşamağı ne yaşamagdı. Özünü galadığı tongala atır. Amma vefasız olmadığından odda yanmır. Ağ bir daşa dönür.*” (Ferzeliyev- Gasımlı 1994: 63).

Nahçıvan’da ölünün üçüncü gününde de dinî anma yapılarak “ölü ihsanı” / “ölü hayratı” denen ikramda bulunulur, Kelâm-ı Kadim okunur. Buna “ölünün üçü” denir. (Kalafat 2000: 22).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Nevruzda bayram üç gündür. Nevruz'da, erkenden suyun üzerinden üç defa atlamak için yarışa girilir. Çayın üzerinden her yaşta insan tullanır (atlar). Üç o yana, üç de bu yana atlanır. Gülnisa Gamberova'dan derlenen bilgiye göre, suyun üzerinden üç defa atlanılmakla dertlerden, hastalıklardan korunacağına inanılır (Kalafat 2000: 67).

Türk mitolojisindeki üçlü yapı dikkat çekicidir: *“Üçlü yapı, istenilen dinamik süreç için ideal modeli oluşturur. Diğer geleneklerin bir kısmında olduğu gibi bazı Türk mitolojik geleneklerde de kâinatın dikey dünya modeli, yer, yerüstü ve yer altı olmak üzere üç katlı dünyadan oluşuyor. Yatay dünya modelinde ise yukarı, orta ve aşağı olarak yine üç dünya vardır. Dünya hakkındaki bu görüş, üç rakamına mitolojik inançlarla bağlı sakral bir anlam kazandırmıştır. Yakut metinlerindeki kahraman, Yer İyesi'nin memesinden sadece üç kez süt emebilir.”* (Beydili 2005: 489). Türk mitolojisinde “yerler, gökler, sular” üçlemesi mevcuttur. Aynı üçleme “gökler”, “yer-su” ve “atalar kültü” şeklinde de karşımıza çıkar. Aynı inanış şu üçlemeyle de ifade edilir: 1. *Gök Tanrı (ak)*, 2. *Yer sular (ak ve kara)*, 3. *Yağız yer (kara)*. Üç âleme üç unvan verilir: 1. *Tar-Han*, 2. *Ak Şaman*, 3. *Kara Şaman*. Şaman inancına göre sema önce üç kat olarak tasavvur edilmiştir. Yakut Türklerinde ateşin üç çeşit olmasının sebebi de kâinatın üç bölümden oluştuğu inancıdır (Ziya Gökalp 1963:107). Tabiatla “*mevâlid-i selâse*” adı verilen “üç doğurucu öz”ün bulunduğu inancı vardır: 1. *Cemâdât* (Madenler), 2. *Nebâtât* (Bitkiler), 3. *Hayvânât* (Canlılar, Diriler). Bedenin dışında insanın gölgesi gibi daima yanından ayrılmadığına inanılan manevî ruhların sayısı da üçtür (Ziya Gökalp 1963:41).

Oğuz Kağan destanında; *“üç gün üç gece anne sütü emmeme”, “üç gece üst üste bir rüya görme”, “gergedanla yapılan mücadeleyi üçüncü denemesinde kazanma”, “iki eşinden üçer oğul sahibi olma”* [İlk eşinden olan çocukları Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han Boz-Okları, ikinci eşinden doğan Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han da Üç-Okları oluşturmuşlardır.], *“rüyada bir altın yay ile üç gümüş ok görme”* [Oğuz'un yanındaki Ulu Türk görür.], *“oğullarından üçünü doğuya, üçünü batıya gönderme”, “yayı üçe bölme”* [Oğuz, Gün, Ay ve Yıldız'ın getirdiği yayı üçe böler.], *üç oku*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

üçe üleştirme”[Gök, Dağ ve Deniz’in getirdiği üç oku üçe üleştirir.], gibi motifler vardır (Durbilmez 2005).

II. DÖRT SAYISI

Eski Türk inanışlarında, yılın son dört çarşambası kutlu sayılmış ve dört çarşambanın her birinde tabiatın dört unsurundan birisine (=suya, ateşe, havaya, toprağa) “cemre” düştüğü ve bu unsurları uyandırdığı kabul edilmiştir. “Dört unsur”la ilgili zengin âdet, gelenek, inanış ve âyinler yaratılmıştır. Azerbaycan Türkleri arasında “Boz ay” adı verilen Mart’ın dört kutlu çarşambasının birincisinde cemre “suya” düşer. Bu çarşambaya “Ezel Çarşamba”, “Evvel Çarşamba”, “Güzel Çarşamba”, “Su Çarşambası”, “Sular Nevruz”, “Gül Çarşamba” adları verilir. Yıl sonu çarşambalarından ikincisinde cemre “ateş”e düşer. Bu çarşambaya “Od [=Ateş] Çarşambası”, “Üsgü Çarşamba”, “Üsgü Gecesi”, “İkinci Çarşamba”, “Addı [=Adlı] Çarşamba” adları verilir. “İlahir Çarşambalar”ın üçüncüsünde cemre “hava”ya düşer. Bu çarşambaya “Yel Çarşambası”, “Rüzgâr Oyadan [=Rüzgâr Uyandıran] Çarşamba”, “Yelli Çarşamba”, “Küleqli Çarşamba” adları verilir. Rüzgârın da dört çeşidi vardır. Yılın son çarşambasında cemre “toprağa” düşer. Yıl sonu çarşambalarının dördüncüsü olan bu güne “Ahir Çarşamba”, “İlahir Çarşamba”, “Toprak Çarşambası”, “Yer Çarşambası” “Çarşamba suri” adları verilir (Nebiyev 1992: 1-37). Gülnisa Gamberova’dan derlenen bilgiye göre, Nevruzda çaydan toplanan taşlardan dördü evin dört köşesine konur. Bu taşların eve bereket getireceğine inanılır (Kalafat 2000: 67).

Nahçıvan’da anlatılan mitolojik kaynaklı Köroğlu destanında atın kuş gibi uçması, kanatlı tasvir edilmesi sonucu Kırat, dört ayağını “yiğışdirib kizilkuş kimi” sıçrar, uçuşunun diğer tarafına geçer (Kadirzade 1997: 246).

Nahçıvan’da, kurt ağzı bağlama sırasında dört yön inancı vardır: “Gereh ancah iten heyvan harda olursa onun *dörd terefini* nezerde tutup bağlıyasan” (Ferzeliyev- Gasımlı 1994: 63). “Dört yan” bir Türk devlet düşüncesidir (Ögel 1995: 304). Köktürk yazıtlarında geçen “tört bulung” [=dört yan, dört yön] sözü de bu düşüncenin bir yansımasıdır (Ögel 1995: 244). Yakut Türkleri, Dünyanın hem yuvarlak hem de dört köşeli olduğuna inanıyorlardı (Ögel 1995: 243).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Dört cihet [=yön] vardır: *Doğu, batı, güney, kuzey*. Ögel'in tespitlerine göre; “*Türk devletlerinde, güney ve kuzey ikinci derecede yönlerdi. Çünkü devlet, ancak doğu- batı yönlerinden genişleyebiliyor ve mana kazanıyordu. Sibiryaya kavimlerine göre ise, ‘Dünya, güneyden kuzeye doğru uzanmakta idi’. Çünkü büyük ve kutlu ırmaklar da, bu yönde akmakta idiler. Yakut Türkleri, ‘güneyi, dünyanın yüksek ve cennet yanı olarak düşünüyorlardı. Kuzey ise, dünyanın aşağı bölümü idi’. Sibiryaya’nın coğrafya konumu da, böyle idi. Aslında Yakut Türkleri güneyden gelmişlerdi. Onlara göre, ‘Rüzgârlar da, dört köşeden esiyorlardı.’*” (Ögel 1995: 243-244). Yakut Türkleri rüzgârları da dört yöne ayırmışlardı. Çünkü; ‘Dünyanın dört köşesinde “büyük rüzgâr hazineleri” olduğuna inanırlardı (Ögel 1995: 304).

Schimmel, mitlerden hareketle, ilk insanların, ayın dört aşamasını [=hilâl, büyüme, dolunay ve küçülmeyi] gözlemlediklerini, güneşin konumu ve gölgelerin hareketleri ile dört ana yönü ve dört rüzgârı keşfettiklerini belirtir: “*Güneşin doğduğu ve battığı noktaların, özellikle ilkbahar ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit olduğu günlerde hassas bir biçimde gözlemlenmesi 4 esas noktanın keşfedilmesini sağlamıştır.*” (Schimmel 2000: 98). “Yeryüzünün bir dikdörtgen / dörtgen biçiminde olduğu”, “dört gök öküzün üzerinde durduğu” gibi inanışlar; “dört unsur”, “dört ana yön”, “dört mevsim”, “dört zaman”, “dört renk”, “dört yıldız / yıldız kümesi”, “bir ağacın dört dalındaki yasak meyveler” vb. gibi hususlar mitolojik kökenlidir. Türk mitolojisine göre, Türkler yeryüzünü bir dikdörtgen / dörtgen biçiminde tasavvur etmişlerdir¹. Yeryüzü dört yöne bölünmüştü. Altaylı Türkler, ‘dünyanın önce daire, sonra kare şeklinde’ olduğuna inanırlar (Çoruhlu 2002: 89).

Altayların kuzeyindeki Teleüt Türklerine göre, Dünya, dört gök öküzün üzerinde duruyordu: “*Dört gök öküz, tabağa benzeyen dünyayı, altına girerek değil; kenarlarına koşulmuş olarak tutuyorlardı. Öküzlerin kıpırdamalarından, deprem oluyordu.*” (Ögel 1995: 248). Hun Türkleri savaşlarda bile dört ana yön ile ilgili

¹ . Schimmel’e göre; “Zuni, Dakota ve Siular dahil olmak üzere Kuzey Amerikan Kızılderililerinin bir kısmı 4’ü, kendi sistemlerinin temelini oluşturan sayı olarak kabul ederler. Dört katlı yinelemeleri, insan yaşamının dört katlı bölünüşünü , 4 hayvan sınıfını, gök cisimlerinin dörtlü gruplar halinde sınıflandırılışını biliyorlardı.” (Schimmel, 2000: 111).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

kozmozolojik anlayışa bağlı hareket etmişlerdir: 1.Kuzey cephesine ‘kara atlılar’ı, 2. Güney cephesine ‘kıızıl atlılar’ı, 3. Doğu cephesine ‘boz atlılar’ı, 4. Batı cephesine ‘beyaz atlılar’ı göndermişlerdir (Caferoğlu 1953: 202). Başka bir görüşe göre; ak atların Batı’da, kır atların Doğu’da, kara atların Kuzey’de, al atların (=kula al) Güney’de bulunması geleneği yerleşik bir kabuldü. Türklerde dört yönün her birinin bir renk adıyla anılması da ilginçtir: *Kara= Kuzey, Kıızıl= Güney, Ak= Batı, Sarı= Doğu* (Demirsipahi 1975: 13).

“Türklerin ilk babası”nın yaratılışı hakkındaki bir efsanede dört unsurdan söz edilir: *“Bu efsaneye göre ilk çağda yağmurdan hasıl olan seller Karadağcı denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kaldı. Güneş Saratan burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırdı, pişirdi. Mezkûr mağara kadının karnı (batını) vazifesini gördü. Su, toprak ve güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay mütedil rüzgâr esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yaratıktan insan şeklinde bir mahlûk çıktı. Bu insana Türk dilince ‘Ay Atam’ denildi ki ‘ay baba’ demektir. Bu ‘Ay Atam’ denilen kişi sağlam havalı ve tatlı sulu yere indi...”* (İnan 1986: 21)

III. YEDİ SAYISI

Nahçıvan halk inanışına göre, Nahçıvan’da en mukaddes yerlerden sayılan “Asafkef” (Ashab-ı Kehf)’i kim yedi defa ziyaret ederse Kerbelâ’yı ziyaret etmiş sayılır (Kadirzade 1998: 213). Dag Yunis adlı hükümdarın zulmüne dayanamayan Vezir Temirhan (Tamreyha / Temilhan) dahil olmak üzere yedi kişi mağaraya sığınmışlar, üç yüz yıldan fazla uyuyakalmışlar, uyandıktan sonra bu durum anlaşılınca Tanrı’ya dua ederek sır olmuşlardır (Kadirzade 1998: 215). Yedi uyurlar olarak da bilinen bu kimselerin yedi kişi olduğuna inanılır. Halk arasında “yedi kimseneye and olsun” diye yemin edilir. Ashab-ı Kehf’te de “yedi kimsene” adlı bir ziyaret yeri vardır (Kadirzade 1998: 215).

Halk inanışlarına göre Albastı’nın çarptığı kadın, kısır olmamak için taşkın ırmağı yedi kez geçmeliydi (Beydili 2005: 489).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Babek bölgesinden derlenen bir efsanenin “yeddi bulag” adını taşıması, “eri davada ölmüş ağır külfetli bir ana”nın “yeddi gızı”nın düşmanla “ölenecen vuruşması” halk arasında dilden dile anlatılmakta ve “gızların gem-gubar dolu göz yaşları dumduru bulag suyuna çevrilib” aktığına inanılmaktadır: “İndi de yan yana düzülüb dumduru gözyaşı gibi ahan hemin bulaglar el arasında *Yeddi Bulag* adıyla tanınır.” (Ferzeliyev- Gasımlı 1994: 81). Nahçıvan’da ölünün yedinci gününde de dinî anma yapılarak “ölü ihsanı” / “ölü hayratı” denen ikramda bulunulur, Kelâm-ı Kadim okunur. Buna “ölünün yedisi” denir. (Kalafat 2000: 22).

Gülnisa Gamberova’dan derlenen bilgiye göre, Nevruzda çaydan yedi taş götürülür. Çayın suyu bir kapla alınır. Taşlar da suyun içerisine konulur. Bu taşlardan biri yağa, biri çöreğe, dördü evin dört köşesine, biri de cüzdana konur. Bu taşların eve, kilere, cüzdana bereket getireceğine inanılır (Kalafat 2000: 67).

Nahçıvan’da uygulanan “kapı-kapı” âdetine göre, evde yenilip içildikten sonra, bir kabın içerisine yedi cüre konfet (yedi cins çerez) konularak, çocuklar tarafından yedi ayrı kapıya götürülür. Her kapıda ev sahibi kaptan pay alır ve bu kaba pay koyarlar. Yakın evler arasında yapılan bu uygulamada yedinci evden alınan son paydan sonra çocuklar evlerine dönerler (Kalafat 2000: 66). Keleki’de, Hidrellez günü çocuklara yedi cüre (7 cins) çerez verilir (Kalafat 2000: 68).

“Bilgeliğin sütunları” (Schimmel 2000: 140) olarak adlandırılan yedi; “4 *elementi kuşatan ve duygusal güçlere karşılık gelen maddî dörtlemeyle (hava= zekâ, ateş= istenç, su= duygular, toprak= ahlâk) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve işbirliğinin düzenleyici gücü) içerir* (Schimmel 2000: 140). “*Gezegenlerin sayısı*”(Güneş, Ay, Merkür, Mars, Venüs, Jüpiter ve Satürn –Güneş ve Ay aslında gerçek birer gezegen değillerdir.), “*ülkerin yedi yıldızı*” olarak bilinen yedi, “*genellikle olumlu güçlerle iç içe düşünülür*” (Schimmel 2000: 144). Yenisey’de bir şaman davulunun dış yüzeyine, ilk insan olan “*yeryüzünün evlâdı*”nın yedi cennet boyunca sürecek bir yolculuğa çıkışı resmedilmiştir. Bu resme göre, “*dış çemberde yedi küçük çıkıntı vardır; içteki çemberde yedi noktada çıkıntı ve sekizinci noktada da bir kuş bulunmaktadır. Eliade’ye göre bunlar sırasıyla, çok güzel düzlüklerine ve gök*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

tanrısının yedi oğluna gönderme yapmaktadır.” (Schimmel 2000: 157). Kam-Şaman inanışında “*yedi kişi*”, “*yedi engel*”, “*yedi dolaşma*”, “*yedi demir*”, “*yedi pınar*”, “*yedi değirmen oluşu*”, “*yedi sarı kız*” gibi motifler görülür. Bu inanışlara göre; Tanrı Ülgen’in yeryüzünde önce yedi kişiyi yaratır. Tanrı Ülgen’in katına ulaşabilmek için yedi buudaki (yedi engeli) aşmak gerekir. Tufan’ın olacağını önceden bildiren Gök teke, dünyanın çevresine yedi kere dolaşır. Şamanlar, büyü / üfürük yaparken, demir kızdırarak yedi pından, yedi değirmen olduğundan aldıkları yedi suya atarlar. Beltir, Sagay adlı Türk topluluklarında kamların davullarında yedi sarı kız resmi bulunur. Yakut Türklerine göre *Yenisey ırmağı kaynağını göğün yedinci katından almaktadır*. Altay Türklerine göre ay tutulmasının sebebi *yedi başlı dev*dir. Kırgız Türklerinde “büyük ayı”, “*yedi bekçi*” olarak geçer. Büyük ayının yıldızları “*yedi dağ koyunu*” olarak da düşünüldüğü için “*yedi arkar*” adını alır. “Büyük ayı” burcuna diğer Türk boyları arasında verilen adlarda da “*yedi*” vardır: “*yedi kör*”, “*yedi eşek*”, “*yediggen*”, “*yedi at*”, “*yedi kardeşler*”, *yedi vahşi köpek*”, “*yedi han*”, “*yedi hırsız*”, “*yedi kurt*”, “*yedi aygır*” (Yüksel 1980b: 18). Eski Türk inançlarına göre “ay dede”, “yedi başlı bir dev” ile savaşır. Gılgamış destanında, “yedi gün yedi gece”, “yedi ekme” motifleri geçer: Engidu’yu yenmek isteyen düşmanlarının gönderdiği bir kadın, onunla “yedi gün yedi gece” birlikte olarak güçsüz bırakır, düşmanlar da Uruk ilini ele geçirirler. Gılgamış’ın yedi gün uyuyup uyumadığını anlamak için, yanına gizlice yedi ekme koyarlar. Gılgamış, yedi gün boyunca uyuduğu için yedi ekmeği yiyemez. Uyandığında da yedi ekmeği fark edemediği için, uyumadığını sanır. Yedi ekme gösterilince, uyuduğu anlaşılır. Bu sebeple ölümsüzlüğü elinden alınır.

IV. KIRK SAYISI

Nahçıvan halk inanışları içinde Nuh tufanı ile ilgili efsaneler büyük bir yer tutar. İnanışa göre Nuh tufanı kırk gün kırk gece sürmüştür: “Gırh gün gırh gece yağış yağdı. Bir yağış ki tut ucundan çih köye. Su galhdı, dünyanın üzünü almağa başladı. Gemi de suyün üzüne galhdı. Uca dağlar görünmez oldu. Ahır- sonu görünmeyen bir derya yarandı. Ne geder canlı varasa telef oldu.” (Ferzeliyev- Gasımlı 1994: 67).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Nahçıvan halk inanışlarına göre, cin çarpmasın diye, kırklı kadın, kırk gün kırk gece yalnız bırakılmaz. Kırklı kadının bulunduğu eve de kırk gün “kenar adam” (yabancı kimse) alınmaz. Yabancı kimse eve alınacaksa, çocuk başka bir odaya götürülür (Kalafat 2000: 17).

Üç sayısını incelerken gördüğümüz “mifik karanlık” inancı daha çok kırk sayısı ile ilgili geçer: “Tövleni düzeldenden sonra Alı kişi Rövsene deyir ki, bu tövleye gerek heç bir yerden ışık deyilen şey düşmeye. Kırh gün tamam atlar bu tövlede kalacak, bayır- baca üzü görmeyecekler.” (Kadirzade 1997: 242). Kırk gün tavlada “mifik karanlık”ta kalan atın iki kanadı olduğu, güneş ışığı tavlaya düşünce Kıratın kanatlarının sönüp çekildiği inancı mitolojik kaynaklıdır: “Rövşen de 40 gün gözleye bilmir. 39’cu gün gedib üstden bir balaca baca açib atlara bahir. Mehz burada atın keyri-adi hüsusiyyetleri verilir: Rövsen evvel gözlerine inana bilmedi. Sağ ahurdaki atın çiyinlerinde iki kanad var idi.” (Kadirzade 1997: 242).

Nahçıvan’da ölünün kırkıncı gününde de dinî anma yapılarak “ölü ihsanı” / “ölü hayratı” denen ikramda bulunulur, Kelâm-ı Kadim okunur. Buna “ölünün kırkı” denir. (Kalafat 2000: 22). Ölümünün kırkıncı günü mevtanın kabrinin başında bayatı da okunur. Ölünün eski patları (elbiseleri) getirilir, bunlara bakılarak bayatı okunur, ölünün sevdiği yemekler pişirilir ve mezarı üzerine konulur, bunları kuşlar yerler. Acılı ailelerde erkekler kırk gün sakal tıraşı olmazlar (Kalafat 2000: 63).

Nahçıvan’da eri (kocası) ölen hanım, kırkı çıkmadan evlenemez (Kalafat 2000: 22). Keleki’de çocuklara ilk dokuz veya kırk gün içinde ad verilir (Kalafat 2000:55).

“Hazırlama ve tamamlama” sayısı olarak adlandırılan kırk, “büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı olarak Orta Doğu’da, özellikle de İran ve Türkiye’de yaygın biçimde kullanılır.” (Schimmel 2000: 265). İslâmî geleneklere göre; Tanrı, âdem’in çamurunu kırk gün yoğurmuştur. Hz. Muhammed, ilk vahyini kırk yaşlarında almıştır. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi kırk yıl yeryüzünde kalacaktır. Yeniden dirilişte gökler kırk gün boyunca dumanla kaplanacaktır. Bu diriliş kırk yıl sürecektir (Schimmel 2000: 268).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Doğumdan sonra kadınlar kırk gün dışarı çıkmazlar. Kırk gün İslâmda ve Musevîlikte arınma dönemidir.

Kırk (Arapça erbain, Farsça çihil, Türkçe kırk), yuvarlak sayı olarak da kullanılır. “Kırk sütunlu saraylar”, “kırk atlı kahramanlar”, “kırk macera”, “kırk düşman öldürme”, “kırk hazine bulma”, “kırk gün kırk gece” gibi kullanımlarda bu özellik görülür. “Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.”, “Kırk gün tavuk olarak yaşamaktansa bir gün horoz olmak daha iyidir.” “Kırklara karışmak” deyimini “görünmez olmak” ya da “tamamen yok olmak” anlamlarına gelir. Türkiye’de Kırklareli adlı bir şehir vardır. Bu şehrin adı da “kırklar” inancıyla ilgilidir. Zengin insanlar “kırk anahtarla doğmuş”tur. Her yeri bilen, her şeyden haberi olanlar “kırk evin kedisi”dirler. Elinden her iş gelen ya da küstah kişiler “kırk kapının mandalı”dırlar. Uzun bir sürede ancak yapılabilecek zor işler için “kırk fırın ekmek yemek gerekir”. Kendisini çok ucuza satan kimse “kırk kuruşa dokuz takla atar” (Schimmel 2000: 270).

Oğuz Kağan kırk günde büyür ve yürür. Kırk masa ve kırk sıra yaptırır. Kırk gün kırk gece yenilip içilir. Urum kağanı kendisine itaat etmeyince bayrağını açarak onun üzerine yürür ve kırk gün sonra Buzdağı eteklerinde konaklar. Kurultayda sağ yanına kırk kulaç direk, sol yanına da kırk kulaç direk diktirerek üstüne gümüş tavuk koydurur (Yüksel 1981a: 17).

Sonuç

Elimizdeki sınırlı sayıda örnekten hareketle yapmaya çalıştığımız değerlendirme, konuyla ilgili başka örneklerin tespit edilmesine vesile olacaktır. Yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanarak bu konuda daha etraflı bir çalışma yapıldığında, Türk mitolojisinin zengin örnekleri ortaya çıkarılmış olacaktır. Böylelikle, günümüzdeki Türk boyları ve akraba topluluklarının halkbilimi ürünlerinde de sayı simgeciliğinin yaygın olarak kullanıldığı görülecektir. Türk mitolojisinde, halk inançlarında, destanlarda, efsanelerde, masallarda, halk hikâyelerinde görülen sayıların Nahçıvan Türklerinin halk inanışlarında da benzer ve farklı görevlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Bu makalede, araştırmacıların konuya ilgi duymaları amaçlanmıştır. Yapılacak daha kapsamlı çalışmalar, konunun derinlemesine incelenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDULLA Behlül, 2006, **Folklorda Say Simvolikası**, Elm yay.: Bakü.
- BEYDİLİ Celal, 2005, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap yay.: Ankara.
- CAFEROĞLU Ahmet, 1953, “Türk Onomastiğinde ‘At’ Kültü”, **Türkiyat Mecmuası**, S.X, İstanbul.
- ÇORUHLU Yaşar, 2002, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalıcı yay.: İstanbul.
- DEMİRSİPAHİ Cemil, 1975, **Türk Halk Oyunları**, Türkiye İş Bankası yay.: Ankara.
- DURBİLMEZ Bayram, 2005, “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı”, **Ahilik Araştırmaları Dergisi**, c.1, S. 2 (Kış 2005), Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi yay.: Kırşehir.
- DURBİLMEZ Bayram, 2007a, “Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgesiliği”, **Millî Folklor / Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi**, S. 76 (Kış), Ankara.
- DURBİLMEZ Bayram, 2007b, “Türk Halk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Beş Sayısı”, **II. Ahi Evran-ı Vefî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu / Bildiriler**, (Hızl. M. Fatih Köksal), Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi yay.: Ankara.
- FERZELİYEV Tehmasib - Meherrem Gasımlı, 1994, **Azerbaycan Folkloru Antologiyası I- Nahçıvan Folkloru**, Sabah yay.: Bakü.
- HACIYEVA Maarife, 1997, “Azerbaycan Türklerinde İnançlar”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
- İNAN Abdulkadir, 1986, **Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar**, TTK yay.: Ankara.
- KADİRZADE Kadir, 1997, “Nahçıvan’da Eski Türk İnançları (Atla Bağlı İnançlarımız ve Soy Elagelerimiz)”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
- KADİRZADE Kadir, 1998, “Nahçıvan’da Mukaddesler, Eren ve Evliyalarla İlgili Kutsal Yerler”, **I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalar Kongresi Bildirileri**, ERVAK yay.: Ankara.
- KALAFAT Yaşar, 2000, **Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, ASAM yay.: Ankara.
- NEBİYEV Azad, 1983, **Azerbaycan Folklorunun Janları**, Bakü.
- ÖGEL Bahaeddin, 1995, **Türk Mitolojisi**, MEB yay.: Ankara.
- SEVER Mustafa, 1997, “Edebiyatta Mitolojik ve Arketipik Yaklaşım Tarzları”, **Millî Folklor**, c. 5, S. 34 (Yaz), Ankara.
- SCHİMMELE Annemarie, 2000, **Sayıların Gizemi**, 2. baskı, Kabalcı yay.: İstanbul.
- ŞEHSUVAROĞLU Bedi N., 1973, **Sembolizm- Remizler**, Muhiy yay.: İstanbul.
- YÜKSEL H. Avni, 1980a, “Türk Folklorunda Sayılar”, **Erciyes**, S. 28, Kayseri.
- YÜKSEL H. Avni, 1980b, “Türk Folklorunda 7 Sayısı”, **Erciyes**, S. 29, Kayseri.
- YÜKSEL H. Avni, 1981a, “Türk Folklorunda 9 Sayısı”, **Erciyes**, S. 30- 31, Kayseri.
- YÜKSEL H. Avni, 1981a, “Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, **Erciyes**, S. 32, Kayseri.
- YÜKSEL H. Avni, 1981c, “Türk Folklorunda Sayılar”, **Millî Kültür**, c. 3, S. 4 (Eylül), Ankara.
- Ziya Gökalp, 1963, **Türk Töresi**, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*